

gan bo'lsa-da, ularning ko'pchiligi hanuz tavsif etilmagan.

Okeaniyaning mahalliy bo'lmagan xalqlari ingliz-yangi zelandiyalik, fransuz (Yangi Kaledoniya), amerikalik, yapon va filippinlik (Gavayi orollari), hind (Fiji orollari) va boshqalardan iborat.

Zamonaviy Okeaniya aholisining diniy e'tiqodi, asosan, xristianlik bo'lib, ular protestanlik yoki katoliklikka mansub hisoblanadi.

24-§. Polineziya va Yangi Zelandiya xalqlari

Tinch okeanining markaziy qismida keng, taxminan bir million kvadrat kilometr suv sathidagi son-sanoqsiz katta-kichik orollardan iborat Polineziya («Ko'p orollik») shimolda Gavayya arxipelagi, janubda eng katta qo'shorol – Yangi Zelandiya va sharqda Pasxa uchburchagi joylashgan. Asosan, vulqon va marjonlardan paydo bo'lgan Polineziya orollari (Yangi Zelandiyani hisobga olmaganda) 26 ming kvadrat kilometrdan ortiq hududga ega, shundan 17 ming kv. km faqat Gavayya arxipelagiga tegishli, 220 ta orol esa har bittasi bir kvadrat kilometrdan ham kam joyni egallaydi.

«Polineziya» so'zi ilk marta 1756-yilda fransuz yozuvchisi Sharl Bross tomonidan fanga olib kirilgan bo'lib, u dastlab Tinch okeanidagi barcha orollarga nisbatan qo'llangan. 1831-yilda esa fransuz sayohatchisi, dengizchi, okeanshunos Jyul Dyumon-Dyurvil Fransuz geografiya jamiyatida qilgan ma'ruzasida mazkur atamani ma'lum ma'noda chegaralash va hozirgi ko'rinishida qo'llashni taklif qilgan.

Polineziya hududiga Yangi Zelandiya (uning hududi 265 ming km²)dan tashqari 9 ta katta arxipelag – Gavayya, Samoa, Jamiyat orollari, Markiz, Tonga,

Tuamotu, Kuk, Tubuan, Ellis va boshqa juda ko'p yirik hamda mayda orollar kiradi. Yangi Zelandiyada hozir 3,5 mln. dan ortiq aholi bo'lsa, umuman Polineziyada 4,5 mln. ga yaqin kishi yashaydi.

Polineziyaliklarning kelib chiqishi, Okeaniyaning boshqa xalqlaridan farqli tarzda, ma'lum ma'noda Amerika qit'asi bilan ham bog'liq bo'lgan.

Antropologik jihatdan tub polineziyaliklar, asosan, mongoloid, avstrolo-negroid va qisman yevropoidlarning aralashmasidan paydo bo'lganlar. Mazkur tiplar Polineziyaga Fiji arxipelagi, keyin Tonga va Samoa orollari orqali miloddan avvalgi ikki minginchi yilning o'rtalaridan boshlab kirib kela boshlagan. Ular o'ziga xos maishiy turmush va madaniyat asosida umumiy polineziya etnik birligini yaratib milodning birinchi va ikkinchi ming yilligi davomida asta-sekin butun Polineziyani egallab olganlar.

Ammo ayrim olimlar, dastavval mashhur norveg tadqiqotchisi Tur Xeyerdal, Polineziyaga odamlar birinchi bo'lib Janubiy Amerikadan, chunonchi, qadimda yuksak madaniyat markazi bo'lgan And tog'laridan ko'chib kelganlar, degan g'oyani ilgari surdilar. Tur Xeyerdal o'z fikrini isbotlash maqsadida 1947-yili beshta hamrohi bilan «Kontiki» nomli maxsus kemada Perudan Tuamotu orollarigacha sayohat qiladi. U juda ko'p manba to'playdi, ayniqsa, Pasxa va Markiz orollarida toshdan yasalgan katta haykallar, yozuv qoldiqlari, ayrim ekinlar va boshqa dalillarga tayanib, Polineziya orollarini, dastavval faqat Amerikadan kelgan kishilar egallagan, degan xulosaga keladi. Buning dalili sifatida hozirda unut bo'lib ketgan kulolchilik, temir ishlab chiqarish, to'qimachilik sanoati namunalarining ayrim orollarda (Markiz, Samoa, Tonga) topilganligini ko'rsatadi.

Polineziyaliklar nihoyatda mohir dengizchilar hisoblanishgan. Maori, taiti, tonga va fijiylar yasagan

yelkanli katta kemalarda o'nlab-yuzlab kishilar uzoq safarga chiqqanlar. Shuningdek, ular kuchli to'loqlarga moslashgan yog'och balansirli va katta qo'sh kema – katamaranlarni ham yasaganlar. Bunday kemalarda yuzlab, minglab kilometr masofani suzib o'tish mumkin bo'lgan.

Ko'plab madaniylashgan o'simliklar va uy hayvonlari o'z davrida Osiyodan, keyinchalik Amerikadan va hatto Afrikadan ham olib kelingan. Okeaniyaliklar

Kivi qushi – Yangi Zelandiyaning milliy ramzi

uy hayvonlaridan faqat tovuq, cho'chqa, itni bilishgan bo'lib, bu uy hayvonlari ham turli orollarda bir vaqtning o'zida paydo bo'lmagan. Misol uchun, Pasxi oroli aholisi orasida faqat tovuq bo'lgan bo'lsa, Yangi Zelandiyada xonakilashtirilgan it bo'lgan.

Ov qilish bilan faqat katta orollarda, asosan, yovvoyi to'ng'iz va qushlarni ovlash bilan shug'ullanishgan. Shu bois Okeaniyaliklarning asosiy xo'jalik mashg'uloti tropik dehqonchilik, aniqrog'i, polizchilik bo'lib, bu mashg'ulotga qo'shimcha tarzda chorvachilik va baliqchilik bilan ham mashg'ul bo'lingan.

Hozir ham polineziyaliklarning ko'pchiligi tropik tipdagi dehqonchilik: ildizli ekinlar – yams, taro, batata va, ayniqsa, mevali palma, banan daraxtlari: banan, pizanga ekish va baliqchilik bilan shug'ullanadilar. Uy hayvonlaridan tovuq, cho'chqa va it saqlaydilar.

Chorvachilik hozir Yangi Zelandiyada eng asosiy soha bo'lib, umumiy qishloq xo'jaligining 80 foizini tashkil qiladi. Dunyoda Yangi Zelandiya sariyog' ishlab chiqarish bo'yicha ikkinchi o'rinda turadi. Okean

sohillari va orollarda yashovchi aholining erkak qismi, asosan, baliq ovlash bilan band. Ular qarmoq, sanchqi, to'r va hatto o'simlik zahari bilan ham ov qiladilar.

Orolliklarning ma'naviy madaniyati ham ancha boy bo'lgan. Ular tropik iqlimda ildizli poliz ekinlari va mevali daraxtlarni ekib parvarish qilishda agrotexnik tajribalardan xabardor bo'lganlar. Bepoyon okean markazida yashayotgan polineziyaliklar tevarak-atrofni yaxshi bilganlar, dengiz oqimi va shamol, yo'nalishiga quyosh, oy va yulduzlarga qarab eng uzoq masofaga ham sayohat qilganlar, uzoq-yaqin joylashgan arxipelag va orollar tabiiy geografiyasidan taxminan xabardor bo'lganlar. Bir kun hisobi kechaga qarab belgilangan. Pasxa orolida 20 ta taxtaga bitilgan ieroglif yozuv saqlanib qolganligi bejiz emas. Badiiy san'at namunalarini yog'och o'ymakorligi, haykaltaroshlik, tatuirovka qilish, qurollar, uy buyumlari va qurilish ishlaridagi turli naqshlar, har xil afsonaviy niqoblarda ko'rish mumkin. Ularda improvizatsiyalashgan ashula va raqslar, pantomima, musiqa, turli marosimlar va og'zaki ijod keng rivojlangan.

Moai

Diniy e'tiqodda buyuk tabiat xudolariga sig'inish kuchli bo'lgan. Butun Polineziyada to'rtta xudo – *Tane, Tu, Rongo, Tangaroa* – tabiat kuchlarini ifodalaydi. Shuning uchun ham, kosmogonik afsona va rivoyatlar keng tarqalgan. Shunisi qiziqki, xalq ijodining asosiy ma'nosi olam va inson bepoyon Okeaniya orollarini izchillik bilan egallashi tarixi-

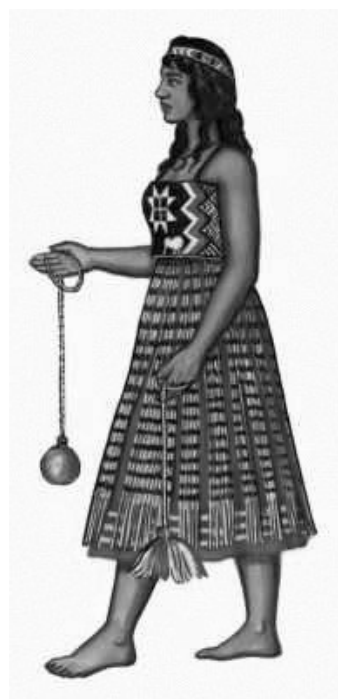

dan kelib chiqqan. Barcha afsona va rivoyatlarning bosh qahramonlari jasur dengizchilar, yangi yer va arxipelaglar axtaruvchi sayyohlar ekanligi shundan. Tabu soʻzi asli Polineziyada paydo boʻlib, uni dastlab Yevropaga atoqli dengiz sayyohi Kuk keltirgan. Tabu orolliklarda juda keng tarqalgan jamiyatlardagi kasta (tabaqalanish) tizimini ifodalaydi¹.

Polineziyada barcha orollarda qadrlangan ibodatxona markazlari boʻlgan. Aynan mana shunday markazlardan biri Taiti arxepalagidagi Raztea orolidagi Opoada boʻlgan. Bu yerda kohinlar maktabi boʻlib, yon atrofdagi orollar aholisi oʻgʻillarini oʻqishga olib kelgan. Opoada rasmiy marosimni oʻtkazish maqsadida Polineziyaning turli tomonlaridan kohinlar doimiy ravishda yigʻilib turgan.

Polineziyaning yana bir farqli xususiyati shundaki, bu yerda «aslzoda ayollar» boʻlgan boʻlib, ular aka-singil boʻlsa-da, darajasiga koʻra zodogon erkaklardan yuqori turgan. Ayollar qabila sardori boʻlishi mumkin hisoblangan. Lekin ularning oʻz orolidagi erkakga turmushga chiqishi juda mushkul boʻlgan. Chunki doimo ham uning mavqeidagi erkak boʻlavermagan. Shu bois koʻp hollarda bunday ayollarni qoʻshni orollarga turmushga berishgan.

Polineziyada oʻzaro ichki nikoh boʻlgan. Yosh oilalalar orasida kelin-kuyov orasida kimning eri koʻp boʻlsa u tomonida yashagan. Koʻp farzandli oilalar baxtli oila hisoblangan.

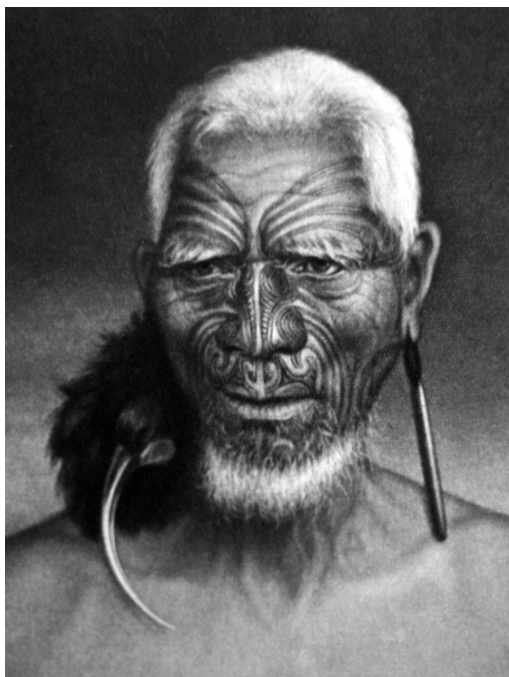

*Maorilarning
milliy libosi*

¹ *Jabborov I. Jahon etnologiyasi asoslari... 97-bet.*

Mustaqil davlat hisoblangan (1907-yildan dominion huquqiga ega) Yangi Zelandiyaning 3,5 milliondan ortiq aholisining asosiy qismi yangi zelandiyalik inglizlar va maorilar (15 foiz) ga bo'linadi. Bundan tashqari, polineziyaliklar, ingliz, shotland, irland, xitoy, hind va boshqa xalqlar ham yashaydi. Rasmiy tillar – ingliz va maori tillari. Dindorlarning aksariyati – protestantlar. Shahar aholisi 85 foiz. Yirik shaharlari: Vellington, Oklend, Krayscherch.

Yangi Zelandiyaga X – XIV asrlarda maorilar kelib joylashgan. Yevropaliklardan birinchi marta 1642-yilda gollandiyalik dengizchi A. Tasman borgan. 1769 – 1770-yillarda ingliz dengizchi sayyohi J. Kuk orollarni tadqiq qilgan. XIX asr boshlarida yevropaliklarning dastlabki aholi punktlari paydo bo'ldi. Ayni vaqtda maorilarga tegishli yerlarni bosib olish jarayoni boshlangan. 1840-yil dastlabki ingliz muhojirlari Vellington shahrini barpo etgan. 1840-yildan Angliya Yangi Zelandiyani o'z mustamlakasiga aylantirdi. 1843-yil maorilarning ingliz mustamlakachilariga qarshi

*Maori qabilasi sardori
(XIX asr)*

qurolli qo'zg'oloni boshlangan. 1872-yilga kelib maorilarning qarshiligi to'la bostirilgan. 1907-yil Yangi Zelandiya dominion maqomini oldi. 1-jahon urushi davrida Yangi Zelandiya Buyuk Britaniya tomonida bo'ldi. Urushdan so'ng Yangi Zelandiya Germaniyaning sobiq mustamlakalari bo'lgan G'arbiy Samoa va Nauruni Buyuk Britaniya va Avstraliya bilan birgalikda boshqarish uchun mandat oldi. 1926-yilgi

imperiya konferensiyasi va 1931-yilgi Vestminster statuta bilan tasdiqlangan qarorlar asosida Yangi Zelandiya tashqi va ichki ishlarda to'la mustaqillikka ega bo'ldi. Ammo 2-jahon urushigacha Buyuk Britaniya Yangi Zelandiyaning barcha tashqi aloqalarini nazorat qilib turdi. 2-jahon urushida Yangi Zelandiya antifashistik koalitsiya tomonida bo'ldi. 1945-yildan BMT a'zosi. 1992-yil 19-martda O'zbekiston Respublikasi suverenitetini tan olgan va diplomatiya munosabatlari o'rnatgan. Milliy bayrami 6-fevral – Vaytanga kuni (1840).

Xo'jaligi. Yangi Zelandiya – qishloq xo'jaligi yuksak darajada rivojlangan industrial-agrar mamlakat. Yalpi ichki mahsulotda qishloq xo'jaligi 9 foiz, sanoat 25 foiz, xizmat ko'rsatish tarmog'i 66 foizni tashkil etadi.

Qishloq xo'jaligining asosi – sut, go'sht va go'sht-jun chorvachiligi mashhur hisoblanadi. 47,5 mln. qo'y, 9 mln. qoramol boqiladi. Yangi Zelandiya sari-

Yangi Zelandiya qo'ylari

yogʻ, goʻsht, jun va pishloq eksport qilish boʻyicha dunyoda oldingi oʻrinlarda turadi. Yem-xashak ekinlari, bugʻdoy, arpa, suli, dukkakli don ekinlari, sabzavot ekinlari ekiladi. Meva, jumladan, kivi yetishtiriladi. Bogʻdorchilik (sitrus mevalar, olma, nok, shaftoli, gilos), tokchilik rivojlangan. Baliq va kit ovlanadi. Oʻrmonda yogʻoch tayyorlanadi.

Sanoatida oziq-ovqat va yengil sanoat rivojlangan. Qora va rangli metallurgiya, mashinasozlik, yogʻochsozlik va sellyuloza-qogʻoz, kimyo, toʻqimachilik sanoati korxonalari mavjud. Alyuminiy, plastmassa, oʻgʻit, sement, chinni zavodlari bor. Kon sanoatida tabiiy gaz, temir rudasi, mis, qoʻrgʻoshin, rux, oltin, kumush, qoʻngʻir va toshkoʻmir, titan (magnetit qumi) qazib olinadi. Mashinasozlik va metallni qayta ishlash sanoati, avtomashinalarni yigʻish va taʼmirlash korxonalaridan iborat. Keyingi yillarda AQSh, Yaponiya va Avstraliya sarmoyasi yordamida bir qancha qogʻoz va yogʻochni qayta ishlash korxonalari, alyuminiy zavodi qurilgan.

Taʼlim 6 yoshdan 15 yoshgacha boʻlgan bolalar uchun majburiy va bepul. Davlat maktablari bilan birga xususiy maktablar ham bor. Oʻqish muddati boshlangʻich maktablarda 6 yil, oraliq maktablarda 2 yil, 8 yillik maktab (boshlangʻich va oraliq)dan keyingi bosqich oʻrta maktab (oʻqish muddati 3 yil). Kollej va oliy oʻquv yurtlarida oʻqish pulli boʻlib, mamlakatda 7 ta universitet va texnika institutlari bor.

Meʼmorchiligi va turarjoylari. Ingliz mustamlakachilari kelgunga qadar maorilar toʻgʻri burchakli, ikki nishabli tomi oʻtlar bilan yopiladigan yogʻoch uylardan iborat qishloqlarda yashagan. XIX asrning ikkinchi yarmidan aniq reja bilan (Kraystcherch, Oklend) yoki tabiat manzarasi bilan uygʻunlashtirib qurilgan (Vellington) shaharlar qad koʻtara boshladi. Maʼmuriy bino va ibodatxonalar

Avstraliyadagi Kanaki qabilasi uyi

avval neoklassitsizm va neogotika uslubida, XX as-ning 20–30-yillaridan zamonaviy shakllarda qurildi. 1960–1970-yillardan yangi qurilish materiallari va konstruksiyalar qoʻllanila boshladi. Bir qavatli uylar inglizlarnikiga oʻxshatib qurilsa ham, oʻziga xos mahalliy xususiyatlarga ega.

25-§. Mikroneziya va Melaneziya xalqlari

Melaneziya (grekcha – μέλας va νῆσος – *qora orollar*) – Tinch okeanidagi orollar guruhi boʻlib, unga Yangi Gvineya, Bismark arxipelagi, Yangi Gebrid, Santa-Krus, Loyalti va Solomon orollari, Fiji, Yangi Kaledoniya va boshqa mayda orollar kiradi. Melaneziya Avstraliyadan shimoliy sharqda joylashgan boʻlib, uning yer maydoni 940000 km², aholisi – 6 mln. 500 ming (2012-yil) kishini tashkil qiladi.